

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nina Marošek

Koncept trajnostnega razvoja v osnovni šoli

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nina Marošek

Mentor:izr. prof. dr. Andrej A. Lukšič

Koncept trajnostnega razvoja v osnovni šoli

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

Na tem mestu bi se rada zahvalila moji družini, ki mi tako ali drugače stoji ob strani. Hvala staršema, mami in očetu, Bojani, hvala čudovitima sestrama Andreji ter Urški, ne nazadnje pa hvala tudi mojima fantoma, Tomažu in Jaši!

Diplomsko delo pa posvečam svojemu bratu Blažu, ki nas je zapustil prezgodaj, vendar spomini ostajajo večni!

Koncept trajnostnega razvoja v osnovni šoli

Koncept trajnostnega razvoja se zelo pogosto uporablja na različnih področjih in z različnim namenom. Kljub temu da je koncept trajnostnega razvoja zelo priljubljen, ni možno zaslediti univerzalnega konsenza, kakšen naj bi trajnostni razvoj pravzaprav bil. Ugotovimo pa lahko, da sta interpretacija in razumevanje koncepta odvisna predvsem od interesa in razmerja moči akterjev. Trajnostni razvoj ponuja določeno razvojno paradigmo, ki jo obravnavajo različni nacionalni, evropski in mednarodni dokumenti. Vseskozi pa se postavlja in ostaja vprašanje, kako trajnostni razvoj implementirati v naše vsakdanje življenje. Kot odgovor se nam ponuja izobraževanje, in ne katerokoli, temveč osnovnošolsko, saj je to obvezno. Na področju implementacije trajnostnega razvoja v izobraževanje potekajo različni projekti, na tem mestu bosta izpostavljeni »Ekošola« in »Šolski ekovrt«. Projekt »Ekošola« je mednarodni projekt, ki poskuša delovati celostno, saj kljub temu da gre za očitno »top-down« komunikacijo in implementacijo, poskuša razumeti in upoštevati lokalno okolje. »Šolski ekovrt« pa je lokalni projekt, ki poskuša učencem kot tudi šolskim delavcem približati različne vidike trajnostnega razvoja skozi vrtnarjenje in aktivnosti, ki so s tem povezane.

Ključne besede: trajnostni razvoj, izobraževanje in vzgoja, osnovna šola, ekošola, šolski ekovrt.

The concept of sustainable development in primary school

The concept of sustainable development is often used in different areas and with different purposes. Although it is very popular, there is no visible universal consensus as to what it actually is. However, the interpretation and understanding of the concept largely depend upon the interest and the balance of power. Sustainable development thus offers a development paradigm that is applied by various national, European and international documents. The lingering question is how to implement sustainable development into everyday life. The answer lies in education, but not at any level, but in primary education, which is obligatory. There are various projects under way to implement sustainable development into education and the thesis presents two of them, namely "Eco-School" and "School Eco-Garden". The "Eco-School" project is an international project aiming to function in a comprehensive way; although it follows a top-down approach to communication and implementation, it tries to understand and consider the local environment. The "School Eco-Garden" is a local project, which focuses on acquainting both pupils and school staff with different aspects of sustainable development through gardening and other related activities.

Key words: sustainable development, education, primary school, Eco-School, School Eco-Garden.

KAZALO

1	Uvod	6
1.1	Cilji diplomskega dela ter opredelitev raziskovalnega vprašanja	6
1.2	Struktura diplomskega dela	7
1.3	Raziskovalne metode in tehnike	7
2	Koncept trajnostnega razvoja.....	7
2.1	Definicija trajnostnega razvoja.....	8
2.2	Modeli trajnostnega razvoja	11
2.2.1	Zelo šibka trajnost	11
2.2.2	Šibka trajnost.....	12
2.2.3	Močna trajnost.....	12
2.2.4	Zelo močna trajnost.....	13
2.3	Ključne ideje trajnostnega razvoja	14
3	Trajnostni razvoj in izobraževanje	15
3.1	Evropa in svet	15
3.2	Stanje v Sloveniji.....	17
3.2.1	Trajnostni razvoj v osnovnošolskem kurikulumu	19
3.3	Kako do trajnostnega izobraževanja?	20
3.3.1	Ključna načela izobraževanja za trajnost	23
4	Trajnostni razvoj v praksi: Ekošola.....	25
4.1	Načela in vrednote Ekošole	26
4.2	Vizija in cilji Ekošole	27
4.3	Sedem korakov do zelene zastave	28
5	Primer dobre prakse: Šolski ekovrt	29
5.1	Ekovrt kot učni pripomoček	30
6	Sklep.....	35
7	Literatura.....	37

1 Uvod

S konceptom trajnostni razvoj se danes srečujemo skoraj na vsakem koraku. Je priljubljen koncept, ki ga uporabljajo politiki, gospodarstveniki, naravovarstveniki, vlade, mednarodne korporacije, Evropska unija, nevladne organizacije, izobraževalne ustanove in še bi lahko naštevali. Na parlamentarnih volitvah leta 2011 se je v Sloveniji oblikovala nova istoimenska politična stranka »Stranka za trajnostni razvoj Slovenije«, ki ji ni uspelo prestopiti parlamentarne praga. Gre za pogosto uporabljen kompleksen koncept, ki pa se ga pogosteje uporablja v teoriji kot praksi. Vsi zagovarjajo njegova načela in podpirajo njegovo implementacijo, resnično stanje pa je druga zgodba. Prav tako se pogosto dogaja, da se izraz trajnostni razvoj uporablja le kot krinko, za katero se skriva vse prej kot trajnostna praksa.

Prvo vprašanje, ki si ga je treba zastaviti, je, kaj pravzaprav je trajnostni razvoj, kaj je na njemu tako zanimivega, da ga vsi s pridom uporabljajo tako ali drugače. To diplomsko delo izhaja iz stališča, da je ideja trajnostnega razvoja univerzalno dobro za vse. Koncept trajnostnega razvoja izprašujejo obstoječe potrošništvo, navade, vrednote in nasploh bivanje sodobnega človeka ter predvideva nove trajnostne prakse vsakdanjega življenja. Ideja trajnostnega razvoja prodira in posega v vse sfere, od okoljske, prehranske, zdravstvene in druge, pa vse do medsebojnih človeških odnosov.

Koncept trajnostnega razvoja torej obstaja v teoriji, na papirju v raznih deklaracijah, pogodbah, direktivah in podobno, pojavlja pa se vprašanje, kako teorijo spraviti v prakso? Kot eden od odgovorov se ponuja osnovnošolski sistem, ki prav tistim najmlajšim podaja znanje in vrednote, hkrati pa je tudi eden od kanalov, skozi katerega se ideja trajnostnega razvoja lahko razširi, prepozna in utrdi. V tem diplomskem delu si bomo torej na konkretnem primeru ogledali, kako teorija deluje oziroma ne deluje v praksi vsakdanjega življenja.

1.1 Cilji diplomskega dela ter opredelitev raziskovalnega vprašanja

Za začetek si moramo odgovoriti na vprašanje, kaj pomeni koncept trajnostnega razvoja, da bomo pravzaprav razumeli in spoznali, s čim imamo opravka. Le dobro razumevanje trajnostnega razvoja nam bo omogočilo nadaljnje delo. Osrednji cilj diplomskega dela je proučiti delovanje in vključenost koncepta trajnostni razvoj v slovenskem osnovnošolskem izobraževanju. Sprva je vsekakor potrebna analiza tako dokumentov kot tudi osnovnošolskega kurikula z vidika trajnostnega razvoja. Dalje je treba preveriti, kako ideja trajnostnega razvoja

živi v šolskih klopeh. Ključni cilj diplomskega dela je poskušati odgovoriti na vprašanje, ali so ideje, vrednote in načela trajnostnega razvoja vpeti v osnovnošolski vsakdan. V zaključku dela pa si bomo za izziv postavili poiskati možne rešitve, ki bi pripomogle k večji vključenosti trajnostnega razvoja v sam učni proces.

1.2 Struktura diplomskega dela

Prvi del diplomskega dela bo namenjen konceptu trajnostnega razvoja, njegovi opredelitvi, razumevanju in razvoju skozi zgodovino, drugi pa pregledu formalnih dokumentov, ki se navezujejo na izobraževanje za trajnostni razvoj, tako v Sloveniji, Evropi in po svetu. Ključni, zadnji del pa bo namenjen vpogledu, kako teorija deluje v praksi. Sprva se bomo spoznali s konceptom »Ekošole«, ki deluje tako na lokalni kot tudi globalni ravni. Nato pa se bomo posvetili lokalnemu projektu »Šolski ekovrt«, ki osnovnošolcem in pravzaprav vsem zaposlenim na šoli koncept trajnostnega razvoja predstavi zelo nazorno. Zaključek diplomskega dela pa bo namenjen povzetku ključnih idej, spoznanj in iskanju možnih odgovorov na vprašanja iz prejšnje točke.

1.3 Raziskovalne metode in tehnike

Pri pisanju diplomskega dela bodo uporabljene različne metode in tehnike družboslovnega raziskovanja. Sprva bom uporabila deskriptivno metodo, ki je ena od najpogosteje uporabljenih raziskovalnih metod. Omenjena metoda bo uporabljena predvsem za opredelitev, razlago in razvoj ključnih pojmov diplomskega dela, torej trajnostnega razvoja in njegovi vključenosti v osnovnošolski izobraževalni sistem. V drugi polovici naloge pa bomo z metodo sinteze in analitično metodo preverjali izvajanje politik trajnostnega razvoja v praksi. S pomočjo vseh pridobljenih podatkov bom poskušala podati objektivno-kritični pogled na trajnostni razvoj v slovenskem osnovnošolskem programu.

2 Koncept trajnostnega razvoja

V tem poglavju se bomo »spopadali« s konceptom trajnostnega razvoja. Gre za zelo kompleksen koncept, ki ga različni avtorji različno interpretirajo in ponujajo različne poudarke. Kako pravzaprav združiti dva, na videz nasprotujoča si koncepta? Na eni strani

težnjo po razvoju, ki nas zadnja desetletja kar obseda in ji kljub krizam, tudi trenutni, kar ni videti konca. Na drugi pa najdemo koncept trajnosti, ki je pravzaprav pravo nasprotje razvoju, saj je bistvo trajnosti ohranjanje »naravnega« stanja oziroma ravnovesja. Na tem mestu bomo poskušali spoznati, kaj pravzaprav trajnostni razvoj pomeni, njegove zametke, zgodovinski pregled ter ključne ideje in vrednote.

2.1 Definicija trajnostnega razvoja

Cilj diplomskega dela ni iskanje »prave« definicije, ki bi v enem stavku opredelila koncept trajnostnega razvoja, temveč prikaz njegove širine in kompleksnosti. Jacobs (1999, 25) koncept trajnostnega razvoja primerja s političnimi koncepti, kot so demokracija, svoboda, družbena pravičnost in drugo. Gre za »dvoumne« koncepte, ki so kompleksni in normativni ter imajo dve ravni razumevanja. Prva raven je enotna, vendar nejasna in je pogosto izražena v kratki definiciji. Na tej lahko zasledimo množico definicij, vendar pa zaradi njihove nejasnosti koncept postane neuporaben ali pa nesmiseln. Torej je trajnostni razvoj na prvi ravni definiran, glavne ideje so določene in skozi racionalne argumente koncept ne more biti spremenjen.

Na drugi ravni razumevanja pa se pojavita dvoumje in politični boj, kako naj se koncept interpretira v praksi. Konsenz o definiciji trajnostnega razvoja na tej ravni ni mogoč, saj imajo njegovi uporabniki različne interese in politične vrednote. Prav ta neskladja na drugi ravni so tista, ki dajejo konceptu pomen, saj povzročajo politični boj, v katero smer naj se družba in ekonomija razvijata (Jacobs 1999, 26).

Kot že omenjeno, na prvi ravni trajnostnega razvoja zasledimo množico definicij. Ena najpogosteje uporabljenih in splošnih je zapisana v poročilu Svetovne komisije za okolje in razvoj oziroma Brundtlandino poročilo, ki pravi »Trajnostni razvoj zadovoljuje potrebe sedanjega človeškega rodu, ne da bi ogrozil možnosti prihodnjih rodov, da zadovoljijo svoje potrebe« (United Nations 1987, 2. poglavje). Ta definicija nam pove vse in nič, predvsem pa odpira novo razpravo, kaj so potrebe? So potrebe dveh različnih ljudi enake?

Brundtlandina definicija vsebuje dva ključna principa, in sicer generacijsko in medgeneracijsko enakost ter vključuje dva ključna koncepta potrebe in omejitve. Gre za zadovoljevanje temeljnih človekovih potreb, zlasti revnih na »severu« in »jugu«. Prav revščina in neenaka razporeditev naravnih virov sta glavna razloga za okoljsko degradacijo. Brundtlandino poročilo poudarja, da zadovoljevanje potreb lahko dosežemo samo v primeru, da se v »bogatih« državah spremenijo potrošniške navade. Koncept omejitve poudarja, da

trenutno tehnološko stanje in organizacija družbe določata meje zmožnosti okolja, da izpolni sedanje in prihodnje potrebe, torej moramo spremeniti naše zahteve do naravnega okolja (Carter 2001, 197–198).

Lahko trdimo, da Brundtlandina definicija izpostavi eno ključnih idej trajnostnega razvoja – medgeneracijsko solidarnost in poskuša preseči človeško egocentričnost. Vprašanje, ki ostaja odprto, pa je predvsem, kako definirati oziroma razumeti potrebe, ki še zdaleč niso univerzalne. Potrebe nekoga iz socialnega dna so drugačne od nekoga iz višjih družbenih slojev. Tisti na dnu se borijo predvsem za svoje tako imenovane primarne oziroma fiziološke potrebe, kamor med drugim sodita hrana in voda, na drugi strani pa tisti iz višjih družbenih slojev vsekakor zadovoljujejo fiziološke potrebe, vendar ni to njihova primarna skrb, saj se bolj ukvarjajo z ugledom, spoštovanjem in samoaktualizacijo. Kako torej opredeliti potrebe svetovljana?

Pomembna prelomnica pri razumevanju kot tudi implementaciji trajnostnega razvoja se je zgodila leta 1992 na prvem vrhu o trajnostnem razvoju v Riu de Janeiru, kjer je bil sprejet dokument Agenda 21. To je obširen dokument, ki obravnava širok spekter okoljskih in razvojnih vprašanj ter predvideva strategijo za implementacijo trajnostnega razvoja po svetu. Teme, ki jih dokument obravnava, so različne, od spreminjanja potrošniških navad, ohranjanje gozdov, vloga otrok in mladine, pa vse do krepitev vloge kmetov. Ideja Agende 21 ni samo okoljska deklaracija, temveč daje poudarek tudi na politične, ekonomske in finančne vidike trajnostnega razvoja, saj se petindvajset poglavij od štiridesetih osredotoča na neekološke vidike (Carter 2001, 195–196).

Slikovito razlago trajnostnega razvoja nam ponudi Mooreva (2005, 78), ki pravi, da gre za pojem, cilj in strategijo hkrati. »Pojem govori o spravi med družbeno pravičnostjo, ekološko celovitostjo in blagrom vseh življenjskih sistemov na svetu. Cilj je oblikovati ekološko in družbeno pravični svet znotraj sredstev, ki jih ponuja narava, ne da bi pri tem prizadeli prihodnje generacije. Trajnost se torej nanaša na proces oziroma strategijo, kako priti do trajne in varne prihodnosti«.

Poudariti moramo, da koncept trajnostnega razvoja presega tradicionalno idejo o okoljearstvu. Trajnostni razvoj je bil uvodoma uporabljen z namenom reševanja okoljske problematike, vendar se je njegova uporaba hitro razširila. Iz polja ekonomija-ekologija se razširi na socialno polje, saj vključuje tudi vidike revščine, neenakosti in pravičnosti (Plut 2002, 74–75). Gre za kompleksen proces, kjer se prepletajo družba, ekonomija in okoljearstvo. Koncept razvoja gre razumeti kot proces transformacije, ki z združevanjem gospodarske rasti s širšimi družbenimi in kulturnimi spremembami posameznikom omogoča,

da uresničijo svoj celotni potencial. Na drugi strani pa koncept trajnosti prinaša spoznanje, da mora razvoj upoštevati fizične omejitve ekosistema. Predvsem pa mora biti skrb za okolje vgrajeno v vseh sektorjih in politikah. Trajnostni razvoj nam torej ponuja izhod iz slepe ulice gospodarstva proti okolju, torej kompromis med rastjo in varovanjem okolja ni več potreben (Carter 2001, 198–199).

Za implementacijo trajnostnega razvoja v naše vsakdanje življenje pa je ključno spreminjanje vedenjskih vzorcev v vseh sektorjih bivanja, dela in preživljanja prostega časa ter sočasno upoštevanje gospodarskih, socialnih in okoljskih vidikov v procesu odločanja (Plut 2002, 74). Nekateri avtorji spremembe, ki jih prinaša trajnostni razvoj, celo enačijo s trajnostno revolucijo, ki naj bi sledila kmetijski in industrijski revoluciji (Meadows v Plut, 2002, 74).

Rast v okviru trajnostnega razvoja predstavlja nekaj dobrega, saj manj razvitim državam omogoča razvoj in s tem izboljša kakovost življenja (Carter 2001, 199). Vsekakor pa je treba na koncept trajnostnega razvoja ohraniti tudi kritičen pogled. Zakaj pravzaprav potrebujemo razvoj, rast, napredek ...? Hamilton (2007, 14) celo govori o fetišu rasti in o tem, kako je mik rasti neskončen. Odgovor na skoraj vsako težavo je rast, v primeru visoke brezposelnosti lahko le ta ustvari delovna mesta, v primeru, ko si ne moremo privoščiti zaščite okolja, je rešitev rast, tudi v primeru revščine je rešitev rast. Skratka imamo univerzalno rešitev, vsestransko rast, ki pa je v mnogih primerih vzrok težav in še zdaleč ne rešitev. Da pa bo reševanje zablod človeštva lažje, si moramo odgovoriti na vprašanja, kaj je človeštvo in kaj zares potrebuje, le tako so možne spremembe mišljenja in ravnanja ter prilagoditev ekonomije v smislu okoljske zaskrbljenosti in družbene pravičnosti (Dresner 2009, 70).

Pluralnost opredelitve trajnostnega razvoja lahko s politološkega zornega kota pojasnimo s pojmom razmerja političnih moči. Javna oblast lahko na določeni ravni, ko sprejema razvojne in strateške odločitve, na videz ohranja, dejansko pa spremeni konceptualno osnovo. Vedno znova pa so možne večje ali manjše vsebinske modifikacije oziroma reinterpretacije trajnostnega razvoja. Pri definiciji pojma imajo ključno vlogo interesi, vrednote, vrednostna hierarhija, vizije, prepričanja in drugo, tistih, ki so vključeni v komunikacijski in odločevalski proces. Zato različne definicije trajnostnega razvoja, kot tudi drugih pomembnih pojmov, niso naključne, temveč izraz določenega prostora in časa (Lukšič 2009, 146).

2.2 Modeli trajnostnega razvoja

Kljub zmešnjavi in nejasnosti koncepta so se oblikovali štiri idealnotipski modeli trajnostnega razvoja. Modeli segajo vse od popolnoma netrajnostnih praks, pa do polnega trajnostnega razvoja oziroma od tehnocentrizma do ekocentrizma oziroma od antropocentrizma do biocentrizma. Modeli so rezultat različnih šol mišljenja in segajo v dve skrajnosti, med katerima so možne vse različice, od površinske do radikalne v odnosu človek-okolje. Idealni modeli so ključni za razumevanje trajnostnega razvoja kot političnega koncepta, predvsem na teoretični ravni. V praksi pa lahko vlade in druge organizacije sprejmemo katero koli pozicijo v katerem koli modelu (Bahor 2005, 40).

2.2.1 Zelo šibka trajnost

Na dnu lestvice najdemo model zelo šibke trajnosti, ki predpostavlja, da zaloge človeškega in naravnega kapitala skozi čas ostajajo konstantne, vendar je dovoljena neomejena substitucija med različnimi vrstami kapitala, tako da lahko naravni viri izginjajo, kar pa se kompenzira s širitvijo človeškega kapitala (Carter 2001, 200). Predstavnik šibkega modela sta Julian Lincoln Simon in Herman Kahn. Njuno glavno idejo poosebljajo transnacionalne industrijske korporacije in obsežne mednarodne transakcije. Za Simona in Kahna razvoj predstavlja širitev zahodnega kapitalizma v predele, kjer še niso občutili koristi razvoja v smislu materialnih vrednot. Glavna predpostavka omenjenih avtorjev je, da svobodno uvajanje inovacij, človeška iznajdljivost, ki se še posebej izraža skozi tehnologijo, lahko rešijo kakršen koli okoljski ali tehnični problem (Baker in drugi 1997, 12).

Naravno okolje je razumljeno le v korist ekonomskemu sistemu. Znotraj tega modela je trajnostni razvoj skoraj sinonim za trajnostno rast, razvoj pa je merjen samo na podlagi rasti bruto nacionalnega proizvoda. Gre za konvencionalni pogled, ki je ozko osredotočen na dohodek, investicije, dobiček, izvoz, glavni cilj pa je maksimirati proizvodnjo ter rast. Omejitve tega pristopa so osredotočenje na monetarno dimenzijo ekonomskih aktivnosti in ne upoštevajo vpliva teh aktivnosti na okolje. Torej lahko sklepamo, da je ključna produkcija, z malo ali pa brez skrbi do njenih okoljskih posledic (Baker in drugi 1997, 12).

2.2.2 Šibka trajnost

Takoj nad modelom zelo šibke trajnosti je model šibke trajnosti, ki zagovarja, da določeni kritični naravni procesi, ki so življenjsko pomembni, kot so na primer ozon, tropski gozd in koralni grebeni, potrebujejo zaščito, vendar dovoljuje substitucijo med drugimi tipi naravnega kapitala (Carter 2001, 200). Splošno gledano je cilj tega modela združiti gospodarsko rast in skrb za okolje. Glavni predstavnik je David Pearce oziroma njegovo vplivno tako imenovano Pearcovo poročilo, kjer trdi, da se načela neoklasične ekonomije lahko uporabi kot rešitev za okoljske probleme. Glavni cilj politik je še zmeraj gospodarska rast, vendar je poudarek tudi na okoljskih stroških, saj se okolje razume kot merljivi vir. Prav tako pa Pearce trdi, da obstajata dve glavni trajnostni dimenziji. Prva je trajnostni razvoj, ki jo razume kot trajnostna rast realnega dohodka na prebivalca, torej tradicionalni ekonomski cilj so rast. Druga dimenzija pa predvideva trajnostno rabo virov in okolja (Baker in drugi 1997, 13).

Model šibke trajnosti ima pomemben vpliv predvsem v mednarodnih institucijah, kot sta Svetovna banka in Združeni narodi, ter je skoraj postal sinonim za upravljanje z okoljem. Model je povezan z antropocentričnim in tehnocentričnim pogledom na naravo, kjer slednja zagotavlja materialno in okoljsko bogastvo, vendar samo v korist človeštva. Poleg tega pa je okolje vrednoteno samo znotraj monetarne oblike, kulturni in duhovni vidik pa sta zanemarjena. Okoljski problemi so omejeni na probleme upravljanja, ki se jih dá rešiti samo znotraj prevladujočega političnega in ekonomskega sistema. Okoljsko ohranjanje postane glavni cilj politike, kar pa je razumljeno kot doseganje učinkovitosti z odstranjevanjem odpadkov. Radikalne reforme niso zaželeno, predvidene so večne izboljšave, ki pa so namenjene le delu sedanjih generacij (Baker in drugi 1997, 14).

2.2.3 Močna trajnost

Tipična predstavnika tega modela sta O'Riordan in Weale (v Baker in drugi 1997, 15), ki trdita prav nasprotno kot zagovorniki šibke trajnosti, in sicer predpogoj za zaščito okolja ni ekonomski razvoj, temveč je prav zaščita okolja predpogoj za ekonomski razvoj. V širšo uporabo je vpeljana načelo previdnosti, kar pomeni, da kadar je le mogoče, naj bodo porabljeni naravni viri nadomeščeni s pogozdovanjem in recikliranjem. Prav tako so potrebne izboljšave na družbenem področju, in sicer izboljšanje oziroma zmanjšanje neenakosti (Carter 2001, 200).

Da pa bi prišlo do sprememb, je potrebna regulacija trga in intervencije države, ki bo morala uporabiti širok nabor orodij in mehanizmov, vseeno pa je treba v spremembe na lokalni ravni vključiti tudi lokalno skupnost. Na tem mestu lahko zasledimo, da je kvantitativna rast manj pomembna, na drugi strani pa je bolj pomembna kvalitativna, na splošno pa gospodarska rast še zmerja ostaja pomembna. Za spreminjanje človekovih navad pa so potrebni pravni, ekonomski in fiskalni inštrumenti, kot so načrtovanje rabe zemljišč, »zeleni« davki, stroški za onesnaževanje okolja, informiranje, obveščanje javnosti in podobno (Baker in drugi 1997, 15–16).

2.2.4 Zelo močna trajnost

Vrh lestvice predstavlja zelo močna trajnost, ki jo lahko enačimo z radikalnimi oblikami ekologizma, kot sta bioregionalizem in globoka ekologija. Ključni predstavniki tega modela so Arne Naess, Edward Echin in Edward Goldsmith. Model zelo močne trajnosti predvideva strukturne spremembe v družbi, ekonomskem in političnem sistemu, ki temeljijo na radikalni spremembi človekovega odnosa do narave. Poleg radikalnih sprememb je za ta model značilno, da ekonomska, politična in lastninska pravica izhajajo iz delitve obveznosti. Predvidena je »čista« oblika trajnostnega razvoja, kjer toliko, kolikor človeštvo vzame ekosistemu, toliko tudi vrne. Rast še posebej v kvantitativnem smislu ni osrednji koncept, saj se predvideva, da človeštvo živi znotraj omejenega okolja. Rast se meri na podlagi kvalitativne analize, in sicer skozi kakovost življenja in ne življenjski standard. Prav tako pa vrednost predstavljajo naravni proces in skupine in ne posamezno živeče skupine (Carter 2001, 200; Baker in drugi 1997, 16).

Idealni model torej poudarja družbeni aspekt razvoja in kakovost življenja. Večji poudarek je na delu in produkcijskih aktivnostih, ki so zunaj formalnega ekonomskega sistema, kot na primer neprivatnoprofitni prispevki organizacij, ki temeljijo na skupnosti. Takšne aktivnosti izboljšujejo kakovost življenja in ustvarjajo nedenarno bogastvo. Pogledi na implementacijo idealnega modela so različni, strinjajo pa se, da ni potrebno samo varovanje okolja, temveč so potrebne omejitve potrošnje naravnih virov in človeških ekonomskih aktivnosti. Ta model ne predstavlja le nekega ideala, ampak novo razvojno paradigmo (Baker in drugi 1997, 16–17).

2.3 Ključne ideje trajnostnega razvoja

Kot že omenjeno, je koncept trajnostnega razvoja širok pojem, vendar lahko izpostavimo nekatere njegove ključne ideje oziroma načela (Jacobs 1999, 26–31; Bahor 2005, 37–39):

1. **Okoljsko-gospodarska integracija:** potrebno je zagotoviti, da sta gospodarska rast in varovanje okolja vključeni (integrirani) v načrtovanju in implementaciji.
2. **Prihodnost:** zaskrbljenost glede vpliva trenutnih aktivnosti na prihodnje generacije.
3. **Varovanje okolja:** zaveza, da bosta zmanjšana onesnaževanje in okoljska degradacija ter bolj učinkovita raba naravnih virov.
4. **Enakost:** gre za osrednjo značilnost okoljske politike. Na prvi pogled okoljska problematika ni povezana z ekonomsko in družbeno neenakostjo. Trajnostni razvoj pa opozarja na njihovo tesno in zapleteno povezanost ter ponuja rešitve, da bodo revnim zagotovljeni vsaj osnovne potrebe in medgeneracijska enakost. Torej je ustvarjanje bolj zelenega sveta povezano z zmanjševanjem družbene neenakosti.
5. **Kakovost življenja:** spoznanje, da blaginja človeštva ni zgolj rast prihodkov.
6. **Participacija in demokracija:** trajnostni razvoj zahteva in omogoča sodelovanje vseh družbenih skupin »od spodaj navzgor«. Participacija državljanov v odločevalskem procesu je tista, ki omogoča implementacijo idej trajnostnega razvoja, za to pa je potrebno demokratično politično okolje. Demokratičen sistem je pomemben za kompleksne spremembe v smeri trajnostnega razvoja, avtoritativne ureditve pa so zavrnjene zaradi etičnega vidika.
7. **Načelo previdnosti:** to načelo je praktičen izraz intergeneracijske enakosti, saj če želimo obvarovati planet za prihodnje generacije, moramo biti prepričani, da naša dejanja ne bodo povzročila nepopravljive škode v okolju.
8. **Načelo vključevanja:** trenutna segmentacija sektorskih politik predstavlja problem, saj ministrstva med seboj ne sodelujejo. Potrebna sta medresorsko sodelovanje in skupen premislek o vplivu neke politike na okolje. Potrebna je administrativna reforma, ki bo omogočala oblikovanje novih struktur, reforme obstoječih institucij in preoblikovanje obstoječega procesa oblikovanja politik.
9. **Načrtovanje:** zaradi kompleksnih odvisnosti med političnimi, družbenimi in ekonomskimi dejavniki mora biti trajnostni razvoj načrtovan. Znova pa se pojavlja vprašanje, koliko načrtovati, katere politične inštrumente uporabiti in kako vključiti vse ravni vlade.

3 Trajnostni razvoj in izobraževanje

Učenje je pomemben del človekovega življenja, saj pravzaprav poteka vse življenje, od spočetja pa vse do smrti. Formalno oziroma obvezno izobraževanje pa se v slovenskem izobraževalnem sistemu začne v osnovi šoli. Formalno zato, ker se lahko otrok sreča z vsebinami trajnostnega razvoja pred vstopom v osnovno šolo, sem pa sodita predvsem domače okolje in vrtec. Izobraževanje je vsekakor pomembno za trajnostno prihodnost, vendar McKeownova (2006) izpostavi paradoks izobraževanja. Na eni strani je izobraževanje nujno za trajnostni razvoj, na drugi pa so prav izobražene dežele v nekaterih pogledih najmanj trajnostne. Na tem mestu izpostavi predvsem rabo obnovljivih virov in »proizvodnjo« odpadkov. Torej izobražena družba sama po sebi še ni trajnostna, saj gre za kompleksen odnos med izobraževanjem in trajnostnim razvojem.

Mlinar (2012, 77) izpostavi ključen problem v odnosu med izobraževanjem in trajnostnim razvojem, saj pravi, da ne gre za problem v izobraževanju, temveč za problem izobraževanja. Torej je vprašljiv sam izobraževalni sistem, ali je ta strukturno prilagojen tako, da bo v družbi organiziral splošen socializacijski proces in jo pripravil na nova znanja, ki jih še ni. Spremembe so torej potrebne in dobrodošle, vsekakor pa je smotrno začeti na začetku izobraževalnega procesa, torej v osnovni šoli. Sprva nas predvsem zanima, kakšno je na tem področju trenutno stanje doma in po svetu.

V prvem desetletju po sprejetju Agende 21 ne pride do večjih sprememb. Namesto da bi družba uvedla trajnostni razvoj v vsakdanje življenje, vztraja pri netrajnostnih vzorcih vedenja, zaradi česar je bilo treba narediti temeljni konceptualni preobrat. Tudi koncept okoljske vzgoje netrajnostnim vzorcem obnašanja ne pride do živega, zato je potreben temeljni preobrat. Na tem mestu pride na vrsto nov koncept vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj, ki naj bi premagal netrajnostne prakse (Lukšič 2009, 144–145). Torej, kaj lahko prispevajo nacionalni in mednarodni dokumenti ter projekti izobraževanja za trajnostni razvoj, bomo ugotavljali v nadaljevanju.

3.1 Evropa in svet

Začetki in prvi poskusi, kako trajnostni razvoj vključiti v izobraževanje, segajo v leto 1977. Takrat je bila sprejeta Tibilisijska izjava, ki sicer še ne govori o izobraževanju za trajnostni razvoj, temveč o okoljski vzgoji in izobraževanju (UNESCO 1977). Gre torej za neke

zametke v izobraževanju za trajnostni razvoj. Agenda 21 je kot že omenjeno eden od osnovnih dokumentov na področju trajnostnega razvoja, prav tako pa opozarja na pomembnost izobrazbe ter prispevka otrok in mladine na trajnostni razvoj. Vključevanje današnje mladine v razvoj odločevalskega procesa in implementacijo programov je, dolgoročno gledano, ključno za uspeh Agende 21. Mladim morajo biti zagotovljeni varna in zdrava prihodnost, kakovostno okolje, izboljšan življenjski standard ter dostopnost do izobrazbe in zaposlitve (United nations 1992). Žal pa je realnost tudi po dveh desetletjih drugačna, kot jo predvideva Agenda 21, v odločevalsko-implementacijskem procesu pa še zmeraj participirajo samo zaprte elitne skupine ljudi, kjer ni prostora za mlade, kaj šele otroke, šole, ki dajejo poudarek na trajnostni razvoj, pa so le redke.

Po letih neuspešne implementacije trajnostnega razvoja v vsakdanje življenje Organizacija Združenih narodov (v nadaljevanju OZN) naredi korak naprej. OZN obdobje med leti 2005 in 2014 razglasi za desetletje izobraževanja za trajnostni razvoj, kjer ima glavno vlogo pri implementaciji organizacija UNESCO. Takrat nastane več mednarodnih dokumentov, med drugim je bila v Vilni marca 2005 sprejeta Strategija vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj UNECE. Strategija predvideva tri faze izvajanja strategije. V prvi fazi, ki je bila predvidena do leta 2007, naj bi vsaka država ugotovila, kakšno je stanje na področju trajnostnega razvoja, ki ga predvideva strategija. Država mora predvideti ovire, razmisliti o popravni ukrepih za premagovanje pomanjkljivosti in pripraviti ustrezen nacionalni izvedbeni načrt. Prav tako je treba razviti metode presoje in kazalnike izvajanja izobraževanja za trajnostni razvoj. Druga faza je bila predvidena do leta 2010 in predvideva izvajanje določb v polnem razmahu. V zadnji, tretji fazi, ki traja do leta 2015 in naprej, pa bi morale države doseči precejšen napredek pri izvajanju izobraževanja za trajnostni razvoj (Združeni narodi 2005).

Trendu trajnostnih politik sledi tudi Evropska unija. Leta 2001 je v Göteborgu sprejeta prva strategija razvoja EU za trajnostni razvoj, ki pa jo leta 2005 zaradi netrajnostnih trendov dopolnijo. Prenovljena Strategija EU za trajnostni razvoj daje velik poudarek na izobraževanje za trajnostni razvoj. Strategija poudarja, da bo uspeh pri spremembi netrajnostnih trendov večinoma odvisen od visoko kakovostnega izobraževanja glede trajnostnega razvoja na vseh stopnjah izobraževanja. Ključne teme, ki jih izpostavi strategija, so klimatske spremembe in čista energija, trajnostni promet in prostorsko načrtovanje – ohranjanje in upravljanje z naravnimi viri, biotska raznovrstnost, trajnostna potrošnja in proizvodnja, javno zdravje, socialna vključenost, demografske spremembe in migracija ter globalna revščina (Svet Evropske unije 2006).

Leta 2004 Združeni narodi sprejmejo dokument »World Programme for Human Rights Education«, ki predvideva, da naj bi bila do leta 2015 osnovna izobrazba vsem univerzalno dostopna. Dostopnost izobrazbe je nujna in pravzaprav osnova, če želimo govoriti o izobraževanju za trajnostni razvoj, vendar pa realnost ni prav nič optimistična. Združeni narodi ocenjujejo, da je v svetu še zmeraj 775 milijonov nepismenih ljudi, 122 milijonov otrok nima dostopa do osnovnošolske izobrazbe in več milijonov tistih, ki osnovno izobraževanje le zaključijo, pa ne pridobijo ustrezne pismenosti (United nations 2004).

Prav tako pomemben dokument na področju dostopnosti do izobrazbe je iniciativa »Education First«, ki se osredotoča na tri prioritete: da je vsak otrok vpisan v šolo, izboljšati kakovost izobraževanja in spodbujanje globalnega državljanstva. Iniciativa poudarja, da tehnološke rešitve, politični predpisi ali pa finančni instrumenti sami po sebi niso zagotovilo za trajnostni razvoj, pomembno je znanje, ki je ključno za trajnostni razvoj. Treba je spremeniti mišljenje in vedenje ljudi, izobrazba mora prevzeti vlogo in oblikovati bolj pravične, mirne, tolerantne in vključujoče družbe (Global Education First 2012). Oba omenjena dokumenta sicer nista neposredno povezana z izobraževanjem za trajnostni razvoj, vendar sta pomembna za zagotavljanje osnovne izobrazbe, na kateri je nato možno graditi izobraževanje za trajnostni razvoj.

Začne se nam postavljati novo vprašanje, in sicer zakaj ravno izobraževanje, zakaj se mu pripisuje taka teža in na kakšnem prepričanju temelji nova izobraževalna politika? Kot ugotavlja Lukšič (2009, 144–145), je EU prepričana, da je izobraževanje »prvi pogoj za spodbujanje sprememb vedenja« in tudi možnost, da »vsil državljani pridobijo ključne sposobnosti za to, da se bo lahko trajnostni razvoj uveljavil v življenje«. Torej je uspeh pri spreminjanju netrajnostnih trendov odvisen predvsem od kakovosti izobraževanja za trajnostni razvoj na vseh stopnjah izobraževanja, pozornost je treba še posebej nameniti izobraževanju učiteljev in vseživljenjskemu učenju. Vsebine, ki jih mora vključevati izobraževanje za trajnostni razvoj, so: trajnostna raba energije in prometnih sistemov, trajnostni vzorci porabe in proizvodnje, zdravje, mediji in odgovorno (svetovno) državljanstvo ter vprašanja enakih možnosti, znanje informacijskih in komunikacijskih tehnologij ter regionalne razlike.

3.2 Stanje v Sloveniji

Ministrstvo za šolstvo in šport sprejme julija 2007 Smernice vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj od predšolske vzgoje do univerzitetnega izobraževanja. S tem dokumentom

trajnostni razvoj dobi svoje mesto v razvoju vzgoje in izobraževanja, še več, celoten razvoj vzgoje in izobraževanja mora biti oblikovan znotraj povezovanja okoljskih, gospodarskih in socialnih vprašanj (Lukšič 2009, 144). V dokumentu so izpostavljena ključna področja trajnostnega razvoja, in sicer: državljanstvo, mir, etika, odgovornost v krajevnem in mednarodnem kontekstu, demokracija in vladanje, pravičnost, varnost, človekove pravice, zmanjšanje revščine, zdravstvo, enakost spolov, kulturna raznovrstnost, razvoj podeželja in mest, gospodarstvo, proizvodni in potrošniški vzorci, skupna odgovornost, varstvo okolja, upravljanje naravnih virov ter biotska in pokrajinska raznovrstnost (Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije 2007, 1). Strategija obsega zelo različne teme, zato je za realizacijo potreben celosten pristop, prav tako pa strategija predvideva, da naj bi imela vzgoja in izobraževanje za trajnostni razvoj osrednje mesto v razvoju vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji.

Dokument opredeljuje tudi namen, cilje in načela vzgoje in izobraževanja. Osrednji namen je poudariti pomen in pokazati možnosti za uresničevanje trajnostnega razvoja pri formalnem, neformalnem in priložnostnem učenju. Izpostavljenih je pet ciljev, in sicer normativna podlaga, usposobitev strokovnih delavcev, zagotoviti ustrezna didaktična in druga gradiva, pospešiti raziskave in razvoj ter okrepiti sodelovanje vseh dejavnikov na državni, pokrajinski in občinski ravni. Na področju trajnostnega razvoja cilj ne sme opravičevati sredstva, zato morajo biti upoštevana določena načela. Dokument izpostavlja enajst načel, in sicer: odgovorno ravnanje do sebe, družbenega in naravnega okolja, etika, spoštovanje človekovih pravic, integracija okoljskih, gospodarskih in socialnih vprašanj, celosten pristop, medkulturni dialog, sistematično, kritično in ustvarjalno razmišljanje, ozaveščanje, vseživljenjsko učenje celotne populacije, partnerstvo na lokalni, regionalni, nacionalni in mednarodni ravni ter ne nazadnje socialno partnerstvo (Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije 2007, 2–3).

Uresničevanje smernic je razdeljeno na več ravni, in sicer vrtec/šola, ministrstvo, pristojno za šolstvo, javni zavodi, nevladne organizacije in lokalne skupnosti. Za vsako raven pa so predvideni ukrepi, s katerimi bodo cilji doseženi (Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije 2007, 4–8). Prav tako pa so določeni kriteriji, po katerih se meri kakovost šol. Te lahko razdelimo v tri glavne skupine:

1. kriteriji kakovosti ter kakovost procesa poučevanja in učenja,
2. kriteriji kakovosti ter šolska politika in organizacija,
3. kriteriji kakovosti in odnos šole z okoljem.

Sistematični kriteriji kakovosti ne dajejo končnih odgovorov, temveč vzpodbujajo razvoj šol in njihove vizije. Izobraževanje za trajnostni razvoj se razume kot proces poučevanja in učenja, ki naj vzpodbuja demokratično udeležbo učencev kot aktivnih državljanov v gospodarskih in okoljskih spremembah. Kljub temu pa so potrebni in pomembni kriteriji kakovosti, saj zajemajo filozofijo trajnostnega razvoja. Kriteriji niso samo orodje za kontrolo kakovosti, temveč možnost za povečanje kakovosti s pomočjo odprte razprave in sodelovanja (Breiting in drugi 2008, 19–22).

Na prvi pogled se zdijo vsi strateški dokumenti pisani v istem konceptualnem okviru, ključni pojmi pa enoznačni in neproblematični. Lukšič (2009, 145) ugotavlja, da temu ni tako, in opozarja na ključne razlike med Strategijo vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj (UNECE) ter Smernicami, ki jih je oblikovalo Ministrstvo za šolstvo in šport. Razlika med dokumentoma je opazna, saj je zakonitost spremenjena v pravičnost, zdravje v zdravstvo, enakopravnost med spoloma v enakost spolov, gospodarjenje z naravnimi viri ter biološka in krajinska raznovrstnost v upravljanje virov ter biotsko in pokrajinsko raznovrstnost. Razlike v pojmovanju področij pomenijo tudi vsebinske pomike in izstopijo drugi poudarki, ki preusmerjajo miselne kot tudi finančne tokove, ki narejene vsebinske pomike dodatno okrepijo.

3.2.1 Trajnostni razvoj v osnovnošolskem kurikulumu

Formalna osnova za implementacijo trajnostnega razvoja v izobraževalni sistem je zagotovo kurikulum, ki sam po sebi še ni zagotovilo, da se bodo učenci učili o trajnostnem razvoju, je pa podlaga, iz katere naj bi učitelji izhajali. Rezultati projekta pod imenom »Vključevanje elementov trajnostne potrošnje in trajnostnega razvoja v šolski kurikulum« kažejo na to, da se v kurikulumu izraz trajnostni razvoj ne pojavlja pogosto, pojavljajo pa se vsebine trajnostnega razvoja, ki so obravnavane pri različnih predmetih. V osnovni šoli so teme trajnostnega razvoja porazdeljene na naravoslovno-tehnične in družboslovno-humanistične vsebine (Erčulj in drugi 2008, 51–52).

Avtorji projekta ugotavljajo, da je trajnostni razvoj obravnavan necelostno. Obstajajo sicer izjeme, predvsem v prvi in drugi triadi osnovne šole. Najbolj celostno je trajnostni razvoj obravnavan pri predmetih Spoznavanje okolja, Družba, Geografija, kjer je bolj poudarjena okoljska nota, ter Državljska vzgoja in etika. Na splošno velja, da se z napredovanjem učencev v višje razrede vsebine trajnostnega razvoja pojavljajo redkeje. Izjema je predmet Državljska vzgoja in etika, ki trajnostni razvoj obravnava precej celostno, vendar je treba

opomniti, da je temu predmetu v osnovni šoli namenjenih najmanj ur, in sicer 70, v primerjavi s Slovenščino, ki ji je namenjeno 1631,5 ure. Tudi vsebine trajnostnega razvoja niso obravnavane enakopravno. Najbolj izstopajo vsebine, povezane z zdravjem, in ekološke teme. Slednje se najpogosteje dotikajo onesnaževanja, ravnanja z odpadki, rabo energije in zdravega načina življenja. Pri predmetih družboslovno-humanističnega sklopa pa bomo najpogosteje zasledili teme kulturne raznolikosti, enakosti in demokracije (Erčulj in drugi 2008, 36–37, 52).

Žal v osnovnošolskem predmetniku ostajajo predmeti, ki trajnostnega razvoja ne obravnavajo eksplicitno. Sem sodijo vsi jeziki, matematika, glasbena in likovna vzgoja. Vsekakor ni rešitev, da so v predmete na silo vključene teme trajnostnega razvoja, prav tako ni rešitev trpanje učnih načrtov, vsekakor pa je potreben premislek, kako v okviru teh predmetov spodbujati dovezetnost učencev na trajnostne vidike. Rešitev lahko iščemo predvsem v metodiki samega pouka, saj je pri predmetih mogoče spodbujati kritično mišljenje, nekatere naloge in projektne naloge pa se prav tako lahko dotikajo trajnostnega razvoja (Erčulj in drugi 2008, 52–53).

Kot že omenjeno, je sam kurikulum pomemben, saj predstavlja formalno osnovo za vključevanje trajnostnega razvoja v osnovno šolo. Pomembno pa je izpostaviti tudi vlogo ter formalno in neformalno moč učitelja, od katerega je odvisno, kakšen poudarek bo dal na trajnostni razvoj, katere didaktične pristope bo uporabil in koliko časa bo namenil trajnostnim vsebinam. Učitelj mora biti pri svojem delu samostojen, postavlja pa se vprašanje usposobljenosti učiteljev za vzgojo in izobraževanje za trajnostni razvoj, prav tako pa pripravljenost in motiviranost učiteljev za obravnavo tem trajnostnega razvoja (Erčulj in drugi 2008, 36).

3.3 Kako do trajnostnega izobraževanja?

Kljub množici dokumentov za trajnostno izobraževanje, ki jih najdemo tako na nacionalni kot tudi nadnacionalni in mednarodni ravni, naša družba še zdaleč ni tako trajnostno naravnana, kot bi lahko bila. Zatika se že pri sami opredelitvi pojma trajnostni razvoj, prav tako pa je treba poudariti, da izobraževanje samo po sebi še ne vodi k trajnosti.

Zavedati se je treba, da transfer in kopičenje znanja sama po sebi ne vodita k trajnostni spremembi. Sterling (v Erčulj in drugi 2008, 77) celo trdi, da ima lahko preveč znanja brez hkratnega globljega in širšega učnega procesa negativne učinke. Večina avtorjev se strinja, da je treba v izobraževanje tako ali drugače vnesti trajnost, ne strinjajo pa se, kakšno naj bi to

izobraževanje sploh bilo. Pomembno je spoznanje, da z dodajanjem posameznih tem v obstoječe učne načrte in kurikule brez konkretnih sprememb samega sistema ne moremo doseči veliko.

Sterling (v Erčulj in drugi 2008, 77–78) kot rešitev ponuja izraz »trajnostno izobraževanje«, saj meni, da je treba spremeniti izobraževalne paradigme in izobraževalno kulturo, saj se lahko le na tak način razvija teorijo in prakso trajnosti. Transmisivni pristop k izobraževanju, ki je prevladujoč, je treba zamenjati za transformativni oziroma sistematski pristop. Vseeno pa je treba izpostaviti, da na področju izobraževanja le prihaja do določenih sprememb. Avtor izpostavi nekatere vidike, ki so ključni za trajnostno izobraževanje:

- bolj učenje kot poučevanje,
- veščine za življenje in »vseživljenjsko učenje«,
- hibridne in multidisciplinarne predmete,
- informacijsko tehnologijo kot učno sredstvo,
- učenje na daljavo in »odprto« učenje,
- »učecho se organizacijo« in
- priznavanje prehodne narave znanja.

Sterling (v Erčulj in drugi 2008, 79–80) predvideva spremembe izobraževalne paradigme od statičnega »top-down« pogleda na bolj dinamično in fleksibilno izobraževanje, kot je prikazano v spodnji tabeli. Po večini je bil in je še danes poudarek na značilnostih levega stolpca, vendar če želimo preseči netrajnostne vzorce, se je treba pomakniti proti bolj holističnemu pogledu na učenje. Kar pa vsekakor ne pomeni zavreči vsega, temveč od stare paradigme ohraniti najboljše.

Tabela 3.1: Ključni premiki v politikah in praksi

Ključni premiki v politikah in praksi		
<ul style="list-style-type: none"> • centralno kontroliran kurikulum • fiksno znanje • abstraktno znanje • poučevanje/svetovanje • malo učnih stilov • pasivno učenje • disciplinarnost • specializacija • zunanje vrednotenje • organizacija, ki poučuje • formalno izobraževanje 	<ul style="list-style-type: none"> • decentralizirano oblikovanje kurikula • začasno, provizorično znanje • znanje o resničnem svetu • participativno učenje • raznoliki učni stili • reflektivno/aktivno učenje • inter in transdisciplinarnost • širina in fleksibilnost • nenehno notranje vrednotenje in refleksija • učeča se organizacija • vseživljenjsko izobraževanje 	
OD		PROTI

Vir: Sterling v Erčulj in drugi (2008, 78).

Sterling (v Erčulj in drugi 2008, 78–79) nam ponudi konkretno idejo, kako sistem spremeniti. Poleg vseh sprememb, ki so potrebne za trajnostno izobraževanje, je treba določiti namen sistema. Avtor izpostavi različne namene izobraževanja:

- reproduciranje družbe in kulture ter promoviranje državljanstva – gre za *socializacijsko funkcijo*,
- usposabljanje ljudi za zaposlitev – *poklicna funkcija*,
- razvijanje posameznika in njegovih potencialov – *liberalna funkcija*,
- spodbujanje sprememb proti pravičnejši družbi in boljšemu svetu – *transformativna funkcija*.

Tradicionalni izobraževalni sistem se usmerja predvsem na prvi dve točki, za trajnostno izobraževanje pa je pomembna integracija vseh štirih namenov izobraževanja.

Pomembna sprememba, ki omogoči implementacijo trajnostnega razvoja v izobraževalni sistem, je vzgoja za ravnanje in ne zgolj informiranje ali izobraževanje o problemih trajnosti. Pomembna vloga v izobraževalnem procesu pripada prav učitelju, zato je zanj pomembno, da

spozna nove pedagoške pristope in k učnemu procesu pristopa celostno. Tak način od učitelja zahteva, da ni samo posredovalec znanja, ampak tudi aktivni udeleženec družbenega življenja, ker je le kot tak lahko vzgojitelj trajnostnega ravnanja. Zgolj učitelj, ki je aktivni udeleženec družbenega življenja, lahko spoznava, na katerih vrednotah ljudje gradijo svoje ravnanje (Dermol Hvala in drugi 2008, 125).

3.3.1 Ključna načela izobraževanja za trajnost

Za uspešno implementacijo trajnostnega razvoja je med drugim potreben *vsešolski pristop*. Gre za pristop, ki šolski prostor razume kot celoto in se ne zadovolji zgolj z recikliranjem in uvajanjem novih tem v učne načrte. Erčulj in drugi (2008, 84–91) izpostavijo ključna načela za trajnostno izobraževanje:

- *Povezati temeljne stebre trajnostnega razvoja*: okolje, gospodarstvo in družba so trije temeljni stebri trajnostnega razvoja, ki morajo biti v ravnovesju. Na področju izobraževanja pa lahko opazimo, da je največji poudarek na okoljskem vidiku. Za trajnostno izobraževanje je pomemben interdisciplinaren pristop, prav tako pa je treba poudariti vlogo družboslovnih in humanističnih ved.
- *Upoštevati lokalni kontekst*: mednarodne in nacionalne strategije so pomembne, vendar naj predvidijo možnost prilagoditve lokalnemu okolju. Vsako okolje je specifično in edinstveno, zato potrebuje individualno implementacijo trajnostnega izobraževanja. Program in implementacija morata biti prilagojena glede na lokalne značilnosti in potrebe, delovanje lokalne skupnosti, resursov, vzpostavljanje mreže in navezovanja partnerstva z lokalno skupnostjo, lokalnim gospodarstvom in drugo. Takšen pristop vsekakor predstavlja izziv za vsako šolo posebej, na drugi strani pa prednost v inovativnosti in kreativnosti pristopov ter rešitev za trajnostno izobraževanje.
- *Vsešolski pristop*: poleg tega, da so vsebine trajnostnega razvoja prisotne v učnih načrtih predmetov, je prav tako pomembno delovanje šole nasploh in vsakdanje šolske prakse. Lahko rečemo, da ni dovolj, da se trajnost le razmišlja, treba jo je tudi živeti, pod tem lahko razumemo prehranjevanje, igranje, odnose med starši in učitelji, vodenje šole in drugo.
- *Interdisciplinarni pristop*: kot že omenjeno, trpanje učnih načrtov, drobljenje posameznih vsebin trajnostnega razvoja med disciplinami ali pa celo oblikovanje samostojnega predmeta za vzgojo in izobraževanje za trajnostni razvoj niso cilji trajnostnega

izobraževanja. Pomembno je, da so znanje, veščine in vrednote trajnostnega razvoja vključene v celoten učni načrt, od slovenščine do športne vzgoje, še bolj pomembno pa je, da se znanje med posameznimi predmeti povezuje.

- *Izobraževanje učiteljev in vseživljenjsko učenje*: danes velika količina informacij in znanja od posameznika zahtevajo nenehno učenje, tako v formalni kot tudi neformalni obliki. Vedno bolj velja rek, da se »učimo vse življenje« in naše učenje nikakor ni omejeno samo na formalno učenje v formalnih ustanovah, čeprav so to pomemben del izobraževalnega procesa. V formalnih ustanovah pa lahko rečemo, da imajo najpomembnejšo vlogo učitelji, za katere je prav tako pomembno vseživljenjsko izobraževanje in učenje. Pri izobraževanju učiteljev sta ključna dva vidika, prvi je vključevanje elementov trajnostnega razvoja v dodiplomske pedagoške programe, drugi pa je nadaljnje usposabljanje učiteljev za poučevanje o in za trajnostni razvoj. Nadaljnje usposabljanje učiteljev ne sme biti samo sebi namen, temveč učitelje opremiti s primernimi veščinami, kako pristopiti k trajnostnemu razvoju v šolskem kontekstu.
- *Vzpostaviti mreže šol in učiteljev (lokalne, nacionalne in mednarodne)*: mreže so pomembne, saj lahko učiteljem kot tudi vodstvu šole nudijo podporo v obliki primerov dobre prakse, posredovanja znanja in izmenjave izkušenj. Pomembno vlogo pri izpostavitvi mrež in prenosu znanja v Sloveniji bi lahko imele nevladne organizacije.
- *Razvijati učna gradiva*: danes živimo v poplavi informacij, treba pa je presoditi njihovo verodostojnost in zanesljivost, zato je pomembno, da se vzpostavi učinkovit način posredovanja kakovostnih materialov. Poleg klasičnih publikacij bi bilo smotrno izpostaviti spletne strani, ki so namenjene posredovanju gradiv, izmenjavi izkušenj med učitelji, prikazu primerov dobre prakse in drugo. Za razvijanje gradiv pa je zelo pomembno sodelovanje med učitelji in strokovnjaki, saj so lahko le na ta način gradiva relevantna glede trajnostnih vidikov kot tudi aplikativna v kontekstu šole oziroma lokalne skupnosti.
- *Poučevanje osredotočiti se na učenca*: pomembno je, da učenci iz pasivne vloge, kjer zgolj sprejemajo učiteljevo avtoriteto, preidejo v aktivno vlogo in postanejo aktivni konstruktorji svojega znanja. Želeno lahko dosežemo s skupinskim delom, praktičnimi vajami, igranjem vlog, projektnim delom, miselnimi vzorci, študijami primerov in drugo. Učitelj pa naj zavzema pozicijo moderatorja, mentorja in svetovalca.
- *Katere veščine naj učenci razvijejo?* Današnji svet se razmeroma hitro spreminja, zato se je treba osredotočiti na tiste veščine, ki spodbujajo in podpirajo participacijo in skupno odločanje. Sem sodijo predvsem kritično mišljenje, veščine reševanja problemov,

reševanje konfliktov, zблиževanje različnih interesov, komuniciranje, inovativno razmišljanje, pridobivanje in preverjanje informacij, veščine organiziranja in podobno.

- *Učiti se na izkušnjah drugih:* ekošole, zdrave šole, Unescove šole in druge šole so lahko vzor, kako koncept trajnostnega razvoja umestiti v šolski sistem. Na tem mestu lahko znova poudarimo, kako pomembno je vzpostaviti mrežo, prek katere se prenašajo znanje, ideje in drugo.
- *Načrt implementacije:* implementacija izobraževanja za trajnostni razvoj ni mogoča na hitro, »čez noč«, treba je pripraviti akcijski načrt, ki mora biti prav tako v skladu z vrednotami trajnostnega razvoja. Akcijski načrt naj bo zasnovan kot nacionalni okvir, na podlagi katerega bi lahko šole razvijale svoje načrte in aktivnosti v smeri trajnosti.
- *Pomembne značilnosti trajnostne šole:* vodstvo šole postavlja trajnost v srce šolskega načrtovanja in prakse. Za odločitvene procese vodstva je pomembno, da so demokratični in participativni. Prav tako je pomembno vsešolsko sodelovanje pri šolskih akcijah in načrtih za izboljšanje in partnerstvo med skupnostjo, družino in deležniki. Za učence so pomembni participativni učni pristopi, ki vključujejo veščine in kompetence učencev za kritično mišljenje, interkulturno perspektivo, participacijo in državljanstvo. Poleg samega znanja, ki ga pridobivajo učenci, je potrebno ozelenjevanje šole in šolskega okoliša, poučevanje naj ne bo omejeno zgolj na učilnice in tudi sama šola naj postane »eko«, s tem ko zmanjša ogljični odtis.

4 Trajnostni razvoj v praksi: Ekošola

Na podlagi tako mednarodnih kot tudi slovenskih dokumentov, ki so bili predstavljeni v predhodnem delu diplomskega dela, lahko sklenemo, da je trajnostni razvoj kot razvojni koncept znotraj izobraževalnih strategij postal nosilni koncept, da gre za planetarni projekt, ki ni prepuščen le nacionalnim državam. Torej gre za večnivojsko, planetarno ideologijo trajnostnega razvoja, ki se je prek izobraževalnih strategij uveljavila v nacionalnih izobraževalnih sistemih, kjer naj bi se prek primarne in sekundarne socializacije, ki poteka znotraj teh izobraževalnih sistemov, pri mladih generacijah ponotranjila in tako naj bi se, dolgoročno gledano, v družbi vzpostavili bolj trajnostni vzorci obnašanja (Lukšič 2009, 145). Tako bomo na tem mestu na primeru Ekošole, za katero stoji ideja vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj, analizirali, kako je ta model zasnovan, kako deluje in kako teorija deluje v praksi.

Ekošola je mednarodni projekt, ki vključuje 58 držav iz vsega sveta ter uvaja načrtno in celostno okoljsko vzgojo v vzgojne in izobraževalne ustanove. Vanj so vključeni vrtci, osnovne in srednje šole, dijaški domovi, domovi Centra šolskih in obšolskih dejavnosti, učitelji, učenci, vodstva šol, sveti šol, sveti staršev in predstavniki lokalnih oblasti. Program gradi vrednote za odgovoren način bivanja, metodologija pa naj bi omogočila dodelan in mednarodno primerljiv način dela, s katerim je predviden razvoj odgovornega ravnanja z okoljem in naravo z možnostjo medpredmetnega povezovanja znanja za življenje. Slovenija je v projekt vključena od leta 1996, v šolskem letu 2011/2012 pa je pri projektu sodelovalo 625 ustanov in več kot 138 tisoč otrok, učencev in dijakov. Program »Ekošola kot način življenja«, kot so ga poimenovali v Sloveniji, lahko prispeva k holističnemu izobraževanju za trajnostni razvoj tako v šolah kot tudi okolju zunaj šol. Ekošole težijo k uresničitvi ciljev, ki so zapisani v nacionalnem učnem načrtu, tako v praksi kot tudi vsakdanjem življenju. Ekošola učenje razume celostno in vključuje več ravni, od kuharjev, ki pripravljajo zdravo hrano, poraba energije v kurilni sezoni, ki je odvisna od tesnjenja oken in vrat, izolacije, pa do čistilk, ki naj uporabljajo manj ter okolju prijaznih čistil. Ekološka zavest naj se torej prenaša od šole na lokalno okolje, od otrok na starše in dalje na lokalno skupnost, s katero želi šola pravzaprav sodelovati od samega začetka. Ta interaktivni pristop zajema tudi druge projekte, kot so zdrave življenjske navade, zdrava prehrana in podobno (Rustja 2007, 24–26).

4.1 Načela in vrednote Ekošole

Program poudarja pomen temeljnih človeških vrednot, saj naj bi se vsi ekološki projekti začeli v nas samih. Medsebojni odnosi, zdrav slog življenja in prehranjevanje imajo v šolah pomembno vlogo. Pomembno pa je poudariti, da je zdrav slog življenja možen samo v zdravem okolju, saj vse vire (hrano, zrak) pridobimo iz okolja, v katerem živimo. Cilj Ekošole je torej ponuditi razumevanje trajnostnega razvoja v vseh vidikih življenja in ohraniti pokrajino. Glavna načela Ekošole so (Rustja 2007, 29–30):

- interdisciplinarnost: povezovanje naravoslovnih in družboslovnih pogledov v vsaki temi;
- holističen oziroma sistematski pristop: okoljske probleme naj se obravnava večplastno;
- izvrševanje pomembnih okoljskih aktivnosti na lokalni ravni v povezavi s problemi na globalni ravni;
- aktivnosti naj bodo usmerjene v prihodnost, v iskanje alternativnih rešitev, ki naj upoštevajo potrebe prihodnjih generacij;

- konstruktivno sodelovanje v demokratičnem procesu sprejemanja odločitev, ki zadevajo okoljsko tematiko;
- povezanost med kognitivnim, čustvenim, etičnim in estetskim vidikom.

Hitro lahko ugotovimo, da so načela in vrednote Ekošole zelo podobne samim vrednotam trajnostnega razvoja.

4.2 Vizija in cilji Ekošole

Osrednji cilj Ekošole je vzgoja otroka in mladostnika, da skrb za okolje in naravo postane del življenja. Otroku so predstavljeni različne učne metode in strategije, povezovanje med različnimi predmeti, projektno delo, povezovanje šolskega dela kot celote in izboljšanje kakovosti odnosov med šolo in njeno okolico. Cilji Ekošole so zastavljeni zelo široko, vendar jih lahko strnimo v nekaj ključnih točk (Ekošola 2013):

- uvajati vzgojo in izobraževanje za okoljsko odgovornost;
- spodbujati in večati kreativnost, inovativnost in izmenjavo idej;
- učinkovita raba naravnih virov (voda, odpadki, energija);
- povezovati okoljska vprašanja z ekonomskimi in socialnimi;
- razvijati pozitivne medsebojne odnose;
- sodelovati pri preprečevanju in odpravi revščine;
- vzgajati in izobraževati za zdrav način življenja v zdravem okolju;
- povezovati Ekošole v Sloveniji, EU in širše.

Prav tako Ekošola ponuja mnogo praktičnih rešitev in spodbud za implementacijo izobraževanja za trajnostni razvoj v šoli in njeni okolici. Izboljša medsebojne odnose in v okolici šole zmanjša količino smeti in odpadkov, poskrbi za ločevanje odpadkov, z varčevanjem energije zmanjša stroške, vključi lokalne prebivalce in oblast v različnih akcijah, pritegne sponzorje, lokalne medije in sodeluje z drugimi slovenskimi in evropskimi šolami (Rustja 2007, 31).

4.3 Sedem korakov do zelene zastave

Metodologija sedmih korakov je temelj programa Ekošola, ki ga lahko primerjamo s sistemom ravnanja z okoljem ISO standardom 14001. Pomeni usmeritev za postopek dela na posamezni ustanovi, da pridobi zeleno zastavo (znak izpolnjevanja kriterijev, da sodi v mednarodni program Ekošola) mednarodnega programa Ekošola. Koraki in njihove ključne značilnosti in aktivnosti (Ekošola 2012, 11–12):

1. EKOODBOR

- vzpostavitev,
- po vzpostavitvi: delovanje in redna srečanja celotnega ekoodbora.

2. OKOLJSKI PREGLED/OCENA OKOLJSKEGA VPLIVA ŠOLE

- osem področij: energija, odpadki, voda, transport, zdravje in dobro počutje, okolica šole, biotska raznovrstnost in drugo.

3. EKOAKCIJSKI NAČRT

- jedro dela za šolsko leto;
- določanje aktivnosti;
- obvezna področja: voda, energija in odpadki;
- dodatni projekti: najmanj trije (zapisani ali po izbiri).

4. NADZOR IN OCENJEVANJE

- spremljanje in merjenje uspešnosti zastavljenih ciljev,
- obisk regijskega koordinatorja.

5. KURIKULUM – DELO PO UČNEM NAČRTU

- vključevanje okoljskih vsebin v šolske predmete oziroma v učni načrt.

6. OBVEŠČANJE IN OZAVEŠČANJE

- v šoli in ustanovi,
- v lokalni oziroma širši skupnosti.

7. EKOLISTINA

- izjava o ekoposlanstvu,
- obliko ekolistine izbere ustanova sama.

8. ZELENA ZASTAVA

- z opravljenimi sedmimi koraki postane ustanova ekošola in pridobi zeleno zastavo.

Za spremembe v smeri trajnostnega razvoja je zagotovo potreben načrt, kot so zgoraj naštetih koraki, saj je brez načrta zelo težko doseči nek cilj. Opazimo pa lahko, da je proces načrtan linearno, hierarhično in enosmerno od nične oziroma začetne do končne točke, ki je edini možni cilj. Idejo trajnostnega razvoja bi bilo treba umestiti že v sam postopek pridobitve »Zelene zastave« oziroma kakršnegakoli drugega certifikata. Postopek bi moral biti bolj »odprt«, komunikacija večsmerna, sam postopek pa naj ne bi bil načrtan strogo linearno in enosmerno, temveč kot nek cikel in postopek, ki ni dokončen in ne more biti dosežena končna točka oziroma cilj, temveč naj bi šlo za proces, ki se nenehno spreminja in prilagaja okolju.

5 Primer dobre prakse: Šolski ekovrt

V prejšnjem poglavju smo obravnavali Ekošolo, ki je mednarodni projekt in ponuja formalno-institucionalno podlago za trajnostno izobraževanje. Pomembno je, da gre za mednarodni projekt, saj ta omogoča vpogled v univerzalno in globalno pomembnost trajnostnega razvoja. Na drugi strani pa je pomembno, da je ideja trajnostnega razvoja pravzaprav uresničena v praksi. Pogosto se zatakne pri uresničitvi trajnostnih idej, saj so formalne institucije pogosto preveč toge in ne odstopajo od napisanih pravil. Na tem mestu lahko pomembno vlogo odigrajo nevladne organizacije. Na področju trajnostnega izobraževanja v slovenskih šolah ima pomembno vlogo Inštitut za trajnostni razvoj s projektom Šolski ekovrt, katerega namen je spodbuditi oblikovanje šolskih ekoloških vrtov po vsej Sloveniji ter njihovo vključevanje v pouk in vzgojo otrok.

Projekt Šolski ekovrt šolam, vrtcem in dijaškim domovom, ki vzpostavljajo ali negujejo svoj vrt, nudi strokovno in informacijsko podporo. Ekovrt ni omejen zgolj na gredice, temveč obsega tudi »žuželčje hotele«, vodne kotanje in podobno. Inštitut za trajnostni razvoj, ki projekt koordinira, članom nudi celovito strokovno podporo pri (Šolski ekovrt):

- zasnovi in izvedbi šolskega ekovrta ter ekološkem vrtnarjenju,
- učni rabi šolskega ekovrta,
- izobraževanju mentoric/mentorjev šolskih vrtov.

Šolski ekovrt vsekakor ni projekt, ki bi bil sam sebi namen, temveč gre za skrbno načrtovan projekt, ki učencem in učiteljem, kot tudi bližnji lokalni skupnosti, pomaga razumeti pomembnost narave, varstvo okolja in medsebojnega sodelovanja. Projekt vsekakor

ni omejen zgolj na »vrtnarjenje« kot tako, saj ima širši pomen. Namen projekta lahko strnemo v nekaj točk (Šolski ekovrt):

- spodbuja oblikovati šolske ekološke vrtove po vsej Sloveniji in njihovo vključevanje v pouk in vzgojo otrok;
- oblikovati dejavne mreže šolskih ekovrtov, ki omogočajo izmenjavo izkušenj in dobrih praks;
- spoznavanje ekološke pridelave;
- spoznati celovito kakovost ekoloških živil, ki vključujejo prehransko polnovrednost ter okoljske in socialne vidike.

5.1 Ekovrt kot učni pripomoček

Šolski ekovrt je popestritev šolske okolice in zanimiv učni poligon tako za otroke kot odrasle, od spoznavanja rastlin, pridelkov, vrtnih prebivalcev, procesov v naravi pa vse do rokovanja z orodjem in zemljo. Otroci se skozi prakso učijo skupinskega dela, povezujejo znanje iz različnih predmetov, ekovrt tako lahko pomeni vsešolski projekt tako za učence kot učitelje. Če vse skupaj prevedemo v šolski jezik, projekt ne predvideva pridobivanje znanja samo na področju biologije in spoznavanja narave, temveč na vseh področjih znanja, od matematike pa vse do tujih jezikov. Za dobro zasnovan projekt je pomembno, da v njem sodelujejo tako učenci, vsi delavci šole, starši kot tudi lokalna in širša skupnost. Za ekovrt je pomembno, da je pravzaprav vključen v izobraževalni proces pri vseh razredih in predmetih, naj bo v rednih učnih urah ali pa pri naravoslovnih, športnih in kulturnih dnevih, interesnih dejavnostih in drugo. Glavna ideja ekovrta je, da postane del življenja in dela na šoli (Šolski ekovrt).

Snovalci projekta so si učno rabo ekovrta zamislili v treh oblikah, in sicer kot tematski/projektni pristop, po predmetih in starostnih stopnjah (Šolski ekovrt).

- **Tematski/projektni pristop:** kot primer tega pristopa lahko navedemo kompost – od zbiranja do nastajanja komposta in njegove uporabe na vrtu. Pri projektu »kompost« učenci pridobijo ne le teoretično, temveč tudi praktično znanje pri različnih predmetih:
 - ✓ Matematika
 - izdelava načrta za izdelavo kompostnika;
 - izračun za količino potrebnega materiala za izdelavo kompostnika;

- računanje površine, prostornine ...
 - ✓ Tehnična vzgoja
 - izvedba in postavitve kompostnika.
 - ✓ Gospodinjstvo
 - ločeno zbiranje odpadkov.
 - ✓ Naravoslovje
 - prst in razgrajevanje;
 - talne živali;
 - rastlinski organi, korenine, mineralne snovi;
 - gnojenje in pomen.
 - ✓ Kemija
 - snovi v prsti;
 - prst je zmes ...
 - ✓ Slovenski jezik
 - domišljjski spisi;
 - napisati navodila za izdelavo kompostnika.
 - ✓ Športna vzgoja
 - krepitev mišic: grabljenje pokošene in posušene trave;
 - premetavanje kompostnega kupa;
 - vožnja samokolnice.
- **Pristop po predmetih:** ta pristop učencem in učiteljem omogoča, da je ekovrt vključen v vse šolske predmete, od matematike do športne vzgoje.
- ✓ Biologija
 - razkroj naravnih in umetnih snovi – zbiranje in opazovanje procesov organskih odpadkov pri spreminjanju odpadkov v rodovitno prst;
 - preučevanje biotske pestrosti oziroma ustvarjanje biotske pestrosti na vrtu (sadnem, zelenjavnem, zeliščnem, okrasnem);
 - vloga živali na vrtu;
 - poznavanje vloge samoniklih rastlin;
 - skrb za pokrita vrtna tla z rastlinami, zastirko ...;
 - zasaditev drevnin, ki nudijo plodove v vseh letnih časih, in njihova analiza;
 - zbiranje, pridelava in sortiranje naravnih semen z vrta pri ekoloških pridelovalcih.

- ✓ Fizika
 - načrt, postavitve teras s pretočnimi vodnimi zajetji, uporaba veznih posod za pretok zbrane deževnice v druge posode;
 - osvetlitev;
 - odzivnost rastlin na veter, temperaturo – postavitve vremenske opazovalnice (določanje pogojev za rast rastlin na podlagi vremena, dnevnih in nočnih temperatur, vlažnosti zraka, zračnega pritiska, smeri vetrov ...).
- ✓ Glasbena vzgoja
 - izdelava glasbil iz naravnih materialov (les, listi, cvetovi ...);
 - glasbeno ustvarjanje in poslušanje naravnih zvokov na vrtu;
 - izbor glasbenega gradiva na izbrano temo;
 - spesniti himno o ekovrtu.
- ✓ Gospodinjstvo
 - aktivno sodelovanje pri pridelavi rastlin na vrtu;
 - priprava zdravih obrokov hrane z vrta;
 - priprava ozimnice iz pridelanih rastlin s šolskega ekovrta;
 - skrb za higieno;
 - predenje, pletenje, tkanje, klekljanje;
 - kuhanje mila in krem.
- ✓ Kemija
 - opazovanje organskih odpadkov pri njihovem spreminjanju;
 - določanje pH vrednosti tal, ustreznosti rodovitnosti tal za šolski ekovrt na podlagi analiz o sestavi tal, mineralov v tleh ...;
 - poskusi za kalitev semen (kalitev v rodovitni prsti, brez rodovitne prsti na vlažni podlagi, na suhi podlagi na toplem, mrzlem prostoru pri dnevni svetlobi in brez dnevne svetlobe ...);
 - poskusi z različnimi rastlinami (zgradba, sestavine, oblike ...).
- ✓ Likovna vzgoja
 - oblikovanje in izdelava raznih predmetov za vrt (posod, klopi, kipov...);
 - risanje in slikanje motivov z vrta v vseh letnih časih.
- ✓ Matematika
 - izmere zasaditve in postavitve objektov: meritve vrta, vrtnih gred in objektov na vrtu z uporabo dolžinskih, ploskovnih in kubičnih mer;
 - načrtovanje spiralne grede;

- določanje količine pridelkov z različnimi merskimi enotami;
- opazovanje rastlin v luči Fibonaccijevega števila.
- ✓ Slovenski jezik
 - izbor literarnih del, kjer so opisane rastline, živali in vsa dogajanja na vrtu;
 - ustvarjanje besednih del na temo vrt;
 - pisanje dnevnika;
 - uporaba različnih imen za rastline na vrtu;
 - označevanje in umeščanje imen rastlin, živali in orodij s slovenskimi imeni;
 - iskanje rim;
 - izbor literature, v kateri rastline ključno spremenijo usodo junakom;
 - literarna delavnica o rajskem vrtu, čarobnih rastlinah;
 - raziskovanje razvoja imen rastlin in geografskih elementov.
- ✓ Tuj jezik
 - označevanje rastlin s tujimi imeni.
- ✓ Športna vzgoja
 - aktivno sodelovanje pri obdelavi vrta;
 - umestitev naravnih orodij za rekreacijo na vrtno površine.
- ✓ Tehnika in tehnologija
 - izdelava in skrb za vrtno orodje;
 - izdelava krmilnic, pojil za ptice ...;
 - sprotne dela z rastlinami (priprava gredic, setev, saditev, nega in pobiranje pridelkov);
 - beleženje dogajanja na vrtu s fotografskim aparatom;
 - izdelava žuželčjega »hotela«;
 - hladilne posode;
 - sončne pečice;
 - fotografska delavnica.
- ✓ Zemljepis
 - geografska imena rastlin;
 - avtohtone in domače rastline;
 - raziskovanje: reliefa, kamnin, lege ...;
 - opazovanje: podnebja, vodnih virov, gospodarstva ...

- ✓ Zgodovina
 - vrt skozi različna zgodovinska obdobja;
 - pozabljene rastline;
 - stara imena rastlin;
 - pripomočki za delo na vrtu nekoč in danes.
 - ✓ Etika
 - odnos do okolja;
 - interakcijske igre.
 - ✓ Varnost
 - pripravljenost na gibanje v odprtem prostoru z več udeleženci;
 - pravilna raba orodij, da ne pride do poškodb;
 - oblačila, primerna vremenu in delu.
- **Pristop po starostnih stopnjah:** ta pristop učno rabo vrta deli glede na starost otrok. Pomembno je, da so v ekovrt vključeni tudi tisti najmlajši, ki so v projekt lahko vključeni na različne načine, kot so:
- izdelava plakata z njihovimi domnevami, preden se odpravijo na vrt;
 - iščejo in opazujejo najdene živali pod mikroskopom, lupo, in uredijo terarije;
 - rokovanje z vrtnimi živalmi, polži, gosenicami, deževniki ...;
 - iščemo informacije v knjigah, po spletu;
 - med opazovanjem otroci poskrbijo za živali – hrana, primerno bivališče;
 - vse dejavnost s področja narave povežemo še s preostalimi področji.
- Tudi najmlajši otroci lahko pridobljeno znanje uporabijo pri šolskih predmetih:
- Jezik: iščejo rime, prebirajo zgodbe, naučijo se deklamacij, ugank ...
 - Družba: otroci se naučijo medsebojnega sodelovanja, reševanja problemov, seznanjajo se z različnimi načini komuniciranja in prenosa informacij – splet.
 - Matematika: razvrščanje polžjih hišic po velikosti, štetje, merjenje poti, ki jo je opravil polž na steklu, s simboli zapisujejo dogodke in opisujejo stanje, spoznavajo grafične prikaze, jih oblikujejo in odčitavajo.
 - Umetnost: ob prijetni glasbi ponazorijo gibanje živalic, naučijo se pesmico, animacije z lutkami, rišejo živali, iz mase oblikujejo živali in rastline.
 - Gibanje: čas preživljajo ob gibanju na prostem, gibalnih igrah, razvijajo prstne spretnosti ...

Med drugim je namen šolskega ekovrta, da otroci spoznajo, da hrana ni samoumevna in da ne raste na policah v trgovini. Pomembno je, da snovalci projekta in mentorji najdejo način, kako vse učence vpeti v ekovrt, saj bo le tako cilj projekta dosežen. Projekt je vsekakor zasnovan odprto in fleksibilno, vendar je pomembno, da so vsi učenci vključeni v ta proces, na področju, ki je za njih primeren in jih zanima. Prav tako projekt omogoča, da učenci in vsi šolski delavci stopijo v stik z naravo in razumejo njene mehanizme. Projekt je treba vsekakor pohvaliti, saj prinaša nazorne rešitve in način, kako idejo trajnostnega razvoja vpeljati v osnovnošolsko izobrazbo, ne samo v teoriji, temveč tudi v praksi. Opazimo pa lahko, da je vključevanje v projekt prostovoljno, tako z vidika šole kot učenca, kar na koncu lahko pomeni, da je v projekt pravzaprav vključen le majhen odstotek osnovnošolcev. Nikakor ne želimo, da bi šole in otroci v projekt vstopali pod prisilo, zagotovo pa bi lahko s spodbudo, angažiranostjo in pravilno komunikacijo med šolami, inštitutom in ministrstvom pritegnili vedno več šol in posledično učencev, ki bi pri projektu sodelovali.

6 Sklep

Na tem mestu bomo iskali odgovore in rešitve na osrednje vprašanje diplomskega dela, kako koncept trajnostnega razvoja vključiti v osnovnošolski izobraževalni sistem. Pri iskanju odgovorov, kaj hitro naletimo na ovire oziroma nova vprašanja, saj sta že samo razumevanje in opredelitev trajnostnega razvoja zelo kompleksna. Lukšič in Bahor (2009, 21–22) ugotavljata, da tehnične definicije trajnostnega razvoja pravzaprav ni in da je trajnostni razvoj diskurz, kjer nenehno poteka politični boj, katero pozicijo znotraj diskurza zavzeti. Prav tako ugotavljata, da obstajajo različni koncepti izobraževanja, od nadgradnje obstoječih kurikulumov do popolnoma inovativnih načinov izobraževanja. Poudarjata tudi, da je pomembno, kako je izobraževanje konceptualno postavljeno, ali gre za tehnokratski diskurz z neprespraševanjem ekonomske rasti, vero v tehnologijo in antropocentrizmom ali ekološki diskurz, ki zahteva nove institucije, novo ekonomijo, novo etiko, naravi pa podeljuje notranjo vrednost.

Na področju osnovnošolskega izobraževanja so vsekakor potrebne korenite spremembe, ki pa nikakor ne smejo biti vpeljane radikalno čez noč, saj grobi posegi nikakor niso v duhu trajnostnega razvoja. Začeti bi bilo treba že pri sami šolski infrastrukturi, pomembno je, da je ta energetske varčna in da je šolska prehrana lokalna, sveža, zdrava in po možnosti ekološke pridelave. Prav tako morajo biti varčni delavci v pisarnah predvsem s papirjem, saj nam

elektronska doba omogoča, da privarčujemo marsikateri kos papirja. Pomembno je, da je celotna šola naravnana trajnostno, saj se lahko le znotraj take šole prakticira izobraževanje za trajnostni razvoj.

Trajnostne vidike je treba vnesti v kurikulum od prvega do zadnjega razreda osnovnošolske izobrazbe. Vsekakor pa je v izobraževalnem procesu zelo pomemben učitelj, saj predstavlja transfer med kurikulumom in učencem. Sam učitelj mora biti trajnostno usmerjen in vzor, saj le tako lahko učencem podaja izobrazbo in vzgojo, ki temelji na načelih trajnostnega razvoja. Z vidika trajnostnega razvoja je vsekakor vprašljivo obstoječe ocenjevanje šolskega znanja in preferiranje nekaterih predmetov. Trenutno ocenjevanje je zasnovano strogo hierarhično od najslabšega do najboljšega oziroma nasprotno. Znanje se ocenjuje samo na podlagi faktografskih podatkov, ki so marsikdaj sami sebi namen. Z vidika trajnostnega razvoja ni pomembno samo kopičenje faktografskih podatkov in njihovo ocenjevanje, temveč prav tako štejejo angažiranost, spretnosti in dejanja vsakega učenca posebej. V vsakem učencu je treba iskati njegove dobre lastnosti, ki mu jih je treba pomagati razvijati in ga spodbujati.

Z vidika trajnostnega razvoja in sečnje dreves so vprašljivi tudi kupi zvezkov, knjig in delovnih zvezkov, ki jih učenci pogosto niti ne uporabijo in ne popišejo do konca. Na tem področju so vsekakor močni založniški in tiskarski lobiji, ki lahko vplivajo na učitelje, katere in koliko učbenikov in delovnih zvezkov bodo učenci uporabljali. Moderna tehnologija nam na tem mestu znova ponuja rešitev, saj bi lahko del poučevanja prenesli v elektronsko obliko, ki je mlajšim generacijam bolj zanimiva in blizu, posledično pa bi z manjšo porabo papirja privarčevali marsikatero drevo.

V diplomskem delu je bil predstavljen projekt »Šolski ekovrt«, pri katerem se učenci z načeli trajnostnega razvoja seznanijo predvsem skozi vrtnarjenje in dejavnostmi, ki so s tem povezane. Projektu gre vsekakor vsa pohvala, treba pa je opozoriti, da marsikatera šola in učenec niso vključeni v omenjeni projekt. Vsekakor bi bilo treba v tak ali drugačen trajnostni projekt s primerno spodbudo vključiti vse osnovne šole in njihove učence, saj samo z učenjem za šolskimi klopmi učenci težko dobijo celoten vpogled v trajnostni razvoj. Rešitev lahko iščemo v individualnem projektu, ki bi ga vsak učenec razvijal sam skozi osnovno šolo. Vsak učenec bi imel mentorja, ki bi ga spodbujal in vodil v smer trajnostnega razvoja, skozi projekt pa bi se pri vsakem učencu posebej spodbujalo in razvijalo njegove talente in sposobnosti. Omenjeni individualni projekt učencem vsekakor ne sme predstavljati dodatne obremenitve ter trpanje urnika in kurikuluma. Cilj projekta bi bil predvsem, da se v vsakem učencu posebej spodbuja njegove sposobnosti, talente in kritično mišljenje.

7 Literatura

- Bahor, Maja. 2005. *Trajnostni razvoj v okoljski politiki Evropske Unije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Baker, Susan, Maria Kousis, Dick Richardson in Staphen Young, ur. 1997. *The Politics of Sustainable Development*. London: Routledge.
- Breiting, Soren, Michaela Mayer, Finn Mogensen, Barica Marentič Požarnik in Natalija Komljanc. 2008. *Kriteriji kakovosti šol, ki vzgajajo in izobražujejo za trajnostni razvoj: vodnik za dvig kvalitete vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije.
- Carter, Neil. 2001. *The Politics of the Environment: Ideas, Activism, Policy*. Cambridge: University Press.
- Dermol Hvala, Hedviga, Nika Golob, Dušan Jamšek, Petra Javrh in Darja Skribe Dimec. 2008. *Analiza in spodbujanje vključevanja vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj v osnovne šole*. Ljubljana: Zavod Sv. Ignacij Raziskovalni inštitut 2020. Dostopno prek: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/crp/2008/crp_V5_0239_porocilo.pdf (10. avgust 2013).
- Dresner, Simon. 2009. *The principles of sustainability*. London: Earthscan.
- Ekošola. 2012. *Poročilo slovenskih ekošol za šolsko leto 2011/12*. Dostopno prek: http://www.ekosola.si/uploads/2010-08/Porocilo_2011-12_web.pdf (4. januar 2013).
- Ekošola. 2013. *Predstavitev ekošole*. Dostopno prek: <http://www.ekosola.si/predstavitev-ekosole/> (12. januar 2013).
- Erčulj, Justina, Suzana Sedmak, Anita Trnavčević in Tonči Kuzmanič. 2008. *Vključevanje elementov trajnostne potrošnje in trajnostnega razvoja v šolski kurikulum*. Koper: Fakulteta za management Koper. Dostopno prek: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/crp/2008/crp_V5_0240_porocilo.pdf (30. maj 2013).
- Global Education First. 2012. *Our priorities*. Dostopno prek: <http://www.globaleducationfirst.org/priorities.html> (15. november 2012).
- Hamilton, Clive. 2007. *Fetiš rasti*. Ljubljana: Krtina.
- Jacobs, Michael. 1999. Sustainable Development as a Contested Concept. V *Fairness and Futurity*, ur. Andrew Dobson, 21-45. London: Oxford University Press.

- Lukšič, A. Andrej. 2009. Vzgoja za trajnostni razvoj v luči različnih konceptov trajnostnega razvoja. V *Ekosistemi - Povezanost živih sistemov*, ur. Simona Strgulc Krajšek in Minka Vičar, 143-150. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- --- in Maja Bahor. 2009. Trajnostni razvoj kot globalni hegemonski diskurz. V *Mednarodni znanstveni sestanek Izobraževanje za trajnostni razvoj in univerza: povzetki*, ur. Anton Mlinar, 21-22. Koper: ZRS. Dostopno prek: http://www.zrs.upr.si/media/uploads/files/povzetki_zrs_2009_10.pdf (25. avgust 2013).
- McKeown, Rosalyn. 2006. *Education for sustainable development toolkit*. Pariz: UNESCO education centre.
- Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije. 2007. *Smernice vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj od predšolske vzgoje do downiverzitetnega izobraževanja*. Dostopno prek: http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/page/uploads/podrocje/razvoj_solstva/trajnostni_razvoj/trajnostni_smernice_VITR.doc (28. september 2012).
- Mlinar, Anton. 2012. Kultura, izobraževanje in paradigma trajnosti. *Teorija in praksa* 49 (1-2): 71-90.
- Moore, Janet. 2005. Is higher education ready for transformative learning? A question explored in the study of sustainability. *Journal of Transformative Education* 3 (1): 76-91.
- Plut, Dušan. 2002. Teoretični in terminološki vidiki koncepta trajnosti/sonaravnosti. *Geografski vestnik* 74 (1): 73-86.
- Rustja, Erika. 2007. *Education for sustainable development: examples of good practice in Slovenia*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
- Svet Evropske unije. 2006. *Prenovljena strategija EU za trajnostni razvoj*. Dostopno prek: register.consilium.europa.eu/pdf/sl/06/st10/st10117.sl06.pdf (25. oktober 2012).
- *Šolski ekovrt*. Dostopno prek: <http://www.solskiekovrt.si/> (16. avgust 2013).
- UNESCO. 1977. *Intergovernmental Conference on Environmental Education*. Dostopno prek: unesdoc.unesco.org/images/0003/000327/032763eo.pdf (15. november 2012).

- United nations. 1987. *Our Common Future, Chapter 2: Towards Sustainable Development*. Dostopno prek: <http://www.un-documents.net/ocf-02.htm> (6. junij 2012).
- --- 1992. *Agenda 21*. Dostopno prek: <http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/> (25. julij 2012).
- --- 2004. *World Programme for Human Rights Education*. Dostopno prek: <http://www2.ohchr.org/english/issues/education/training/programme.htm> (14. november 2012).
- Združeni narodi. 2005. *Strategija vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj UNECE*. Dostopno prek: www.unece.org/fileadmin/DAM/env/esd/.../strategyinSlovenian.pdf (23. oktober 2012).